

Telšiuose prieš 100 metų...

Jurgį Tornau prisimenant

1919 m. birželio 28 d. Krepštų dvare, netoli Telšių, gimė Ernestas Jurgis Tornau – Lietuvos teisininkas, literatūros tyrinėtojas, prozininkas, Vilniaus universiteto bibliotekos ilgametis direktorius, nusipelnęs kultūros darbuotojas.

Ernesto Jurgio senelis, vokiečių baronas Paulius Oskaras von Tornau, valdė didelį Krepštų dvarą netoli Lauksodos Žarėnų valsčiuje. Tėvas Aleksandras Haroldas Tornau – advokatas, aktyvus Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos veikėjas, 1920-1922 m. – Telšių apskrities intendantas, apskrities valdybos narys, nuo 1921 m. – Telšių miesto tarybos narys, išrinktas į I ir II Seimus kaip Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijos atstovas pagal partijos sąrašus Telšių rinkimų apygardoje, aktyvus visuomenininkas. Po 1926 m. gruodžio perversmo keletui mėnesių įkalintas Varnių koncentracijos stovykloje. Oponavo A.Smetonos tautininkų valdžiai, bendravo su Telšiuose tuo metu gyvenusiu Mečislovu Gedvilu. Jurgiui tėvas buvo didžiulis autoritetas, suformavęs jaunuolio kairiąsias politines pažiūras.

Motina Elizabeta Bahr – Tornau, kilusi iš Latvijos vokiečių, tarpukariu dėstė vokiečių kalbą Telšių mokytojų seminarijoje ir Telšių gimnazijoje. Labai išsilavinusi, subtilių manierų, elegantiška moteris, visiškai atsidavusi vaikų – Jurgio, Aleksandro ir Dagnės – auklėjimui. Visa šeima buvo neapraktikuojantys liuteronai, tarpusavyje kalbėdavo vokiškai. Bet Ernestas Jurgis save laikė lietuviu ir prisistatinėjo tik Jurgio vardu.

Darnus Tornau šeimos gyvenimas pradėjo byrėti, kai tėvas Aleksandras Haroldas Tornau įsimylėjo Aldoną Tenisonienę, šeimos draugę ir Elizabetos kolegę gimnazijoje. Abu paliko savo šeimas ir išvyko gyventi į Kauną. Elizabeta Tornau viena turėjo rūpintis trimis vaikais.

1938 m. pavasarį Jurgis Tornau baigė Telšių vyskupo Motiejaus Valančiaus gimnaziją, o vasarą staiga mirė tėvas. Motinos giminės siūlė buvusiam gimnazistui tęsti mokslus kuriame nors Vokietijos universitete. Tačiau jis, priešiška nusiteikęs Hitlerio nacių režimo atžvilgiu, griežtai atsisakė. Tais pačiais metais Jurgis įstojo aspirantu – kariūnu į Karo mokyklą Kaune. Atlikęs karinę prievolę, 1939 m. įstojo į Vytauto Didžiojo universiteto Statybos (vėliau – Architektūros) fakultetą. 1940 m. pradžioje įsidarbino Universiteto kanceliarijoje sekretoriumi statistikai.

Karo negandos pakeitė Tornau šeimos narių likimus. 1940 m. vasarą, sovietams okupavus Lietuvą, Jurgis buvo paskirtas Vidaus reikalų ministerijos Spaudos ir draugijų skyriaus Turizmo referentu, o tų pačių metų rudenį – Glavlito įgaliotiniu. Prasidėjęs Vokietijos – SSRS karas išskyrė šeimą. Jurgis su žmona Rūta pasitraukė į SSRS gilumą. 1942 m. rugsėjo mėn. jis buvo mobilizuotas į 16 lietuviškąją diviziją, paskirtas 224 artilerijos pulko 1 diviziono štabo viršininku, iki 1945 m. kovojo įvairiuose frontuose. Vos nesusaudytas melagingai įskundus, vos nežuvęs automobiliui užvažiavus ant minos, iki karo pabaigos užsitarnavo papulkininkio laipsnį. 1944 m. įstojo į Sovietų Sąjungos komunistų partiją. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, grįžo į Lietuvą.

Motina Elizabeta Tornau karo metais su vaikais Dagne ir Aleksandru gyveno Telšiuose. Jurgio brolis Aleksandras, norėdamas padėti skurstančiai šeimai, tapo okupacinės nacių valdžios Darbo tarnybos Telšiuose viršininko pavaduotoju. 1944 m. rugpjūčio pabaigoje, artėjant rytų frontui, gelbėdamiesi nuo galimų sovietų represijų, Elizabeta, Aleksandras ir Dagnė su paskutiniu vokiečių traukiniu iš Telšių išvyko į Vokietiją, vėliau – į JAV.

Po karo Jurgis Tornau, rekomenduotas Mečislovo Gedvilo, dirbo LTSR Aukščiausios Tarybos prezidiumo pirmininko Justo Paleckio, taip pat kilusio iš Telšių, padėjėju, 1947-1952 m. – laikraščio „Tiesa“ redakcijos atsakinguoju sekretoriumi. 1945-1949 m. mokėsi Sąjunginio neakivaizdinio juridinio instituto Vilniaus filiale ir įgijo teisininko specialybę, ruošėsi politinei karjerai komunistų partijoje. Bet aplinkybės gyvenimo kelią pakreipė kitur. Kažkam užkliuvo jo baroniška kilmė, nors jos niekada ir neafišavo, o gal pats jautė, kad komunistinė nomenklatūra neleis savarankiškai mąstyti, todėl pasuko link kultūrinės veiklos, kuri galėjo suteikti daugiau kūrybinės laisvės.

1953-1962 m. Jurgis Tornau dirbo Valstybinės grožinės literatūros leidyklos redakcijos vedėju ir vyriausiuoju redaktoriumi. Savo atsiminimuose Rimantas Skeivys (buvusio Telšių gimnazijos direktoriaus Stepono Skeivio sūnus) rašo: „Atėjęs dirbti į Grožinės literatūros leidyklą, priešingai kolaboravimo kelią pasirinkusiems komunistams, paprastai ir oriai, be pigaus demonstravimo tapo tvirta lietuviškos kultūros plėtojimosi sovietinės okupacijos metais atrama“. Jurgiui Tornau vadovaujant, Valstybinė grožinės literatūros leidykla pradėjo leisti lietuvių literatūros klasikų raštus. Jono Biliūno „Raštų“ dvitomis, Lazdynų Pelėdos „Raštų“ septyntomis, Simono Daukanto „Rinktiniai raštai“, naujos redakcijos Žemaitės „Raštų“ šešiatomis, Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės „Rinktinių raštų“ tritomis, Maironio „Rinktinių raštų“, Juliaus Janonio „Raštų“ dvitomiai, Balio Sruogos „Raštų“ šešiatomis, Vaižganto „Rinktinių raštų“ dvitomis, Vinco Krėvės raštų serija, Liudviko Jucevičiaus „Raštai“ išsamiai supažindino Lietuvos visuomenę su lietuvių literatūros klasikų kūryba. Leidyklos vadovas parėmė lituanistų sumanymą leisti „Lituanistinę biblioteką“, jo iniciatyva pradėta leisti albumų serija „Lietuvių liaudies menas“, kurią rengė Paulius Galaunė.

Neliko nuošaly ir užsienio šalių literatūra. Vyriausiasis redaktorius suprato, kad užsienio autorių kūrinius geriausia versti tiesiogiai, ne iš rusiškų vertimų, todėl ragino jaunuosius redaktorius ir vertėjus mokytis svetimų kalbų, iš kelionių po SSRS ar užsienio parveždavo literatūros kūrinių originalo kalba, žodynų ir ieškodavo vertėjų, o R. Skeivį net išsiuntė į Baku universitetą mokytis azerbaidžaniečių ir persų kalbų. Knygų platinimo biuletenis „Naujos knygos“ informuodavo skaitytojus apie naujai išleistas knygas.

Bet kažkam vėl užkliuvo aktyvi ir savarankiška Jurgio Tornau veikla, mokėjimas praslysti pro sovietinės valdžios institucijų kontrolės filtrus. V. Mykolaičio-Putino raštų 10 tomų leidimą užbaigė jau naujas vyriausiasis redaktorius.

1962–1968 m. Jurgis Tornau dirbo žurnalo „Mokslas ir gyvenimas“ redakcijos atsakinguoju sekretoriumi ir nemažai prisidėjo prie žurnalo populiarumo augimo.

Vilniaus universiteto rektoriaus J. Kubiliaus pakviestas, 1968-1985 m. vadovavo Vilniaus universiteto Mokslinei bibliotekai. Ir čia Jurgis Tornau pasižymėjo kaip sumanus vadovas ir organizatorius, sugebantis spręsti neeilines problemas. Tik pradėjus dirbti bibliotekos direktoriumi, balandžio 1-osios naktį bibliotekoje kilo gaisras. Visiškai sudegė apie 23 700 tomų, nuo karščio, suodžių ir vandens nukentėjo dar apie 100 000 knygų. Jas visas reikėjo dezinfekuoti, o didelę dalį perrišti ir restauruoti. Bibliotekos vadovo pastangomis buvo įkurtas Restauravimo skyrius, suburtas gabių popieriaus restauratorių kolektyvas. Bet pirmiausia visiems darbuotojams buvo uždrausta rūkyti bibliotekos patalpose. Vienas su tuo draudimu susijęs atsitikimas aprašomas ir R. Skeivio prisiminimuose: „Jurgis Tornau užklupo darbo vietoje rūkančią Esterą Bojeraitę, Knygų specialiojo saugojimo fondo vedėją. „Jis taip įsiutęs nusikeikė, jog maniau, kad saugyklos langai išbyrės“, – prasitarė scenos liudininkė. Žinota, kad Bojeraitė laikoma revoliucinio judėjimo dalyve, kad ji artima Lietuvos komunistų partijos pirmojo sekretoriaus Antano Sniečkaus žmonos Miros Bordonaitės draugė, taigi neliečiamas asmuo to meto Lietuvoje. Nieko nepaisydamas, Jurgis Tornau pasiekė, kad Bojeraitė kuo greičiau būtų išleista į pensiją. Tiesa, tai buvo personalinė pensija“. Tačiau ir jam ne visada pavykdavo pasiekti savo pergalės kovoje su komunistine nomenklatūra: žaliojo bibliotekos kilimo, paimto be jo leidimo, susigrąžinti taip ir nepavyko...

Jurgio Tornau iniciatyva 1969 m. buvo įsteigtas Grafikos kabinetas. Jo pagrindą sudarė jau sukauptos bibliotekoje graviūros, ekslibrisų rinkiniai, piešiniai ir eskizai, leidiniai apie knygos meną ir grafiką. Grafikos kabineto vienas iš uždavinių – rinkti ir saugoti Lietuvos grafikų kūrinių originalus.

Būdamas bibliotekininku iš pašaukimo, siekė susigrąžinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštijos paminklus. Lvovo biblioteka padovanojo universitetui XVI a. juridinį traktatą iš Žygimanto Augusto rinkinio, unikalų J. Peškos akvarelių albumą su Vilniaus miesto XVIII–XIX a. vaizdais.

1979 m. Vilniaus universiteto Mokslinėje bibliotekoje įsteigtas specializuotas Kolekcijų ir rinkinių skyrius, į kurį suplaukė lietuvių išievių, išsibarsčiusių po pasaulį, lituanistikos rinkiniai ir kolekcijos. Palaikomi ryšiai su užsienio lietuviais, jų dovanotos knygos (Vilniaus universiteto įkūrimo 400-jų metinių proga Amerikos lietuviai atsiuntė 400 knygų) ėleido gaivesnių vėjų į universiteto bendruomenės galvas, leido bent truputį įkvėpti laisvos minties. Beje, 1970 m. puikiai suorganizavus Vilniaus universiteto bibliotekos įsteigimo 400 metų jubiliejaus šventę, Jurgiui Tornau buvo patikėtas ir Vilniaus universiteto, įkurto 1579 m., jubiliejaus organizavimas.

Be vadovavimo Vilniaus universiteto mokslinei bibliotekai, Jurgis Tornau turėjo ir kitų pareigų: buvo Valstybinės tarpžinybinės bibliotekų komisijos nariu (nuo 1968 m.), Bibliotekinės terminologijos tarybos pirmininku (1984 m.), Vilniaus universiteto Bibliotekos metraščio atsakinguoju redaktoriumi (1973, 1993 m.) ir redakcinės komisijos nariu, Lietuvos bibliografijos redakcinės kolegijos nariu (1969–1988 m.), Knygotyros redakcinės komisijos nariu (1979–1986 m.).

Pats literatūrinį kelią pradėjo nuo kitų autorių vertimų, o užbaigė savo romanais. Išvertė K. Simonovo romaną „Dienos ir naktys“ (1947 m.), išleido knygą „Romano autoriaus rūpesčiai“ (1966 m.), parengė albumą „Vilniaus valstybinis V.Kapsuko universitetas. Mokslinė biblioteka, 400“ (1970 m.), paskelbė straipsnių literatūros, kultūros istorijos, bibliotekų darbo klausimais. Straipsnius spaudoje pasirašinėjo slapyvardžiais A.Jurkštas, Jurg., A.Rimkūnas. Išėjęs į užtarnautą poilsį, Jurgis Tornau A. Telšio slapyvardžiu išleido dvitomį istorinį nuotykių romaną „Žveng žirgelis“ (1985–1986 m.). Tuo metu, kai Sovietų Sąjungos valdžios viršūnėse padvelkė gaivesni perestroikos vėjai, o Vilniaus universiteto profesoriai tebedėstė sovietinę Lietuvos istoriją, šis romanas žavėjo intriguojančiu siužetu apie jaunojo kario Kristupo Tolvaišo nuotykius, Vilniaus universiteto įkūrimą, Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę XVI amžiuje ir skatino Lietuvos jaunimą domėtis savo tautos didingą praeitimi. Romano tęsinys „Tarška barška pentinėliai“ pasirodė 1990 m.

Už nuopelnus Lietuvos Respublikos kultūrai ir lituanistikai Jurgis Tornau 1997 m. buvo apdovanotas Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino 1-ojo laipsnio ordinu.

Jurgis Tornau mirė 2005 m. lapkričio 22 d., palaidotas Rokantiškių kapinėse Vilniuje. Jo asmeninis archyvas saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje. Nors amžinojo poilsio atgulė toli nuo gimtinės, visada save laikė žemaičiu, o gimtieji Telšiai jam buvo pats gražiausias kraštas pasaulyje.

2004 m. Jurgis Tornau Žemaičių muziejui „Alka“ padovanojo 84 fotografijas, kuriose įamžinti Telšių visuomenės atstovai, gimnazijos mokytojai ir mokiniai, įvairių Telšiuose tarpukariu veikusių organizacijų nariai.

Parengė Žemaičių muziejaus „Alka“ vyr. muziejinkė Irma Kontautienė.

Elizabeta Tornau su Telšių gimnazijos mokiniais 1929 m. Ketvirtoje eilėje pirmas iš kairės stovi Jurgis Tornau.
Fotografija iš Žemaičių muziejaus „Alka“ fondų

Tornau Ernestas Jurgis – Lietuvos kariuomenės artilerijos jaunesnysis leitenantas. 1939 m.
Fotografija iš knygos „Lietuvos kariuomenės karininkai“, t. 8.

Vilniaus universiteto jubiliejinės parodos atidarymo momentas. 1979 m. Pirmas iš dešinės – Jurgis Tornau.
Fotografija iš Žemaičių muziejaus „Alka“ fondų